

КУЧЕРУК М. М.,
аспірант відділу європейського права
та міжнародної інтеграції
(Інститут законодавства
Верховної Ради України)

УДК 343.326

РОЛЬ ІНДИВІДУУМА В МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

У статті досліджуються роль індивідуума як суб'єкта реалізації принципу протидії тероризму в міжнародному праві. Доводиться, що на сучасному етапі розвитку цивілізації, який характеризується асиметричністю насильницьких дій, саме індивідуум, його морально-психологічна, ідеологічна й антитерористична підготовка відіграють вирішальну роль у досягненні позитивного результату в боротьбі з терористичними виявами.

Ключові слова: *тероризм, міжнародний тероризм, індивідуум, антитерористична підготовка, протидія тероризму, міжнародно-правові відносини.*

В статье исследуется роль индивидуума как субъекта реализации принципа противодействия терроризма в международном праве. Доказывается, что на современном этапе развития цивилизации, который характеризуется асимметричностью насильственных действий, именно индивидуум, его морально-психологическая, идеологическая и антитеррористическая подготовка играют решающую роль в достижении положительного результата в борьбе с террористическими проявлениями.

Ключевые слова: *терроризм, международный терроризм, индивидуум, антитеррористическая подготовка, противодействие терроризму, международно-правовые отношения.*

The article examines the role of the individual as the subject of the principle of combating terrorism in international law. It is proved that the individual, his moral and psychological, ideological and anti-terrorist training, plays a crucial role in achieving positive results in the fight against terrorist acts.

Key words: *terrorism, international terrorism, individual, anti-terrorism training, counter-terrorism, international legal relations.*

Вступ. Міжнародний тероризм став невід'ємною частиною світових процесів, загрожує існуванню цивілізації загалом, а заходи антитерористичного характеру не є адекватними наявним загрозам. Це вимагає від науковців розроблення нових антитерористичних стратегій, які б сприяли прийняттю нових норм у міжнародному праві, що забезпечили б залучення якомога більшої кількості суб'єктів до антитерористичної діяльності. У цьому аспекті актуальним є дослідження ролі індивідуума як суб'єкта боротьби з тероризмом, визначення його місця в системі реалізації принципу протидії тероризму в міжнародному форматі.

Ролі індивідуума в боротьбі з міжнародними злочинами в дослідженнях приділяли увагу вчені багатьох наук. Більшість із них визнає, що поведінка індивідуума в екстремальних умовах, прийняття ним відповідних рішень залежить від релігійних, політичних, національних, історико-культурних традицій. Актуальними в цьому аспекті, зокрема й щодо відповідальності індивідуума в міжнародному праві, є роботи провідних учених, юристів-міжнародників, серед яких можна виділити В. Антипенка, Н. Зелінську, І. Лукашука, І. Рижова, М. Баймуратова, Я. Вишнякова, В. Ліпкана та інших.

Постановка завдання. Мета статті – визначити роль індивідуума як суб'єкта реалізації принципу протидії тероризму в міжнародно-правовому форматі.

Результати дослідження. Протягом останніх років тероризм став одним із вагомих негативних чинників впливу на стан розвитку міжнародної співдружності. Порушуючи всі вимоги міжнародних норм, нехтуючи правами людини, терористи, зокрема, й за сприяння засобів масової інформації створюють атмосферу страху для мешканців планети. Практика свідчить, що ні одна країна світу в повному обсязі не може захистити від терористичних виявів своїх громадян, тобто не може виконати свої зобов'язання щодо забезпечення для них безпечних умов існування, що, своєю чергою, призводить до

підвищення невпевненості пересічних мешканців Землі в завтрашньому дні. Крім того, використання окремими державами тероризму як засобу досягнення своїх вузькокорпоративних інтересів здебільшого відбувається безкарно, що сприяє виникненню конфліктів, які нерідко переростають у збройні, створюючи умови для загибелі цивілізації в ядерному хаосі.

Особлива небезпека тероризму полягає в неможливості передбачення, у якому місті й під якою маскою він завдасть свій смертельний удар. Його жертвами здебільшого є випадкові люди, які не є стороною конфлікту, не мають жодного зв'язку з ворогами терористів, що посилює фактор антигуманності й жахливості тероризму. Цей аспект урахований у Шанхайській конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 15 червня 2001 року, в якій під тероризмом розуміється діяння, спрямоване на те, щоб викликати смерть будь-якої цивільної особи або іншої особи, яка не бере активної участі у воєнних діях у ситуації збройного конфлікту, або заподіяти їй тяжке тілесне ушкодження, а також завдати значної шкоди якому-небудь матеріальному об'єкту, також організація, планування такого діяння, пособництво його скоєнню, підбурювання до нього, коли мета такого діяння в силу його характеру чи контексту полягає в тому, щоб залякати населення, порушити громадську безпеку або змусити органи влади чи міжнародну організацію вчинити будь-яку дію або утриматися від її вчинення [7]. Крім того, насильницькі діяння, які супроводжуються залякуванням і спрямовані на безвинні жертви, були також засуджені Нюрнберзьким і Токійським трибуналами, зокрема це стосується таких міжнародних злочинів, як убивство заручників; знищення, поневолення, заслання та інші жорстокості, вчинені щодо цивільного населення; переслідування за політичними, расовими й релігійними мотивами; руйнування, не виправдане воєнною необхідністю, тощо.

Практичний досвід дає змогу стверджувати про наявність тісного зв'язку між індивідуальністю терористів, їхнім морально-психологічним станом і негативними наслідками терористичного вияву, зокрема це ставлення терористів до цінності свого життя й оточуючих. Визначальною також є позиція пересічних громадян до теракту, оскільки, на думку більшості науковців-терологів, головною метою терористів є не вбивство заручників, а залякування громадськості, спрямування останніх на здійснення тиску на представників влади або міжнародних структур з метою примушування їх прийняти необхідне для терористів рішення. Ми поділяємо твердження Г. Завірухи, що «важливими складниками тероризму є самі терористи, їхні жертви й громадське суспільство» [4, с. 10]. Позиція громадськості в окремих випадках є додатковим чинником сили для досягнення терористами своєї протиправної мети, а поведінка заручників і професійна підготовка й матеріально-технічне забезпечення представників антитерористичних структур відіграють визначальну роль у припиненні теракту та мінімізації його руйнівних наслідків. Яскравим свідченням цього є теракти у Франції й Німеччині (2016 р.), які стали можливими через безпечність французьких і німецьких поліцейських і громадськості, що опосередковано сприяло вчиненню терористами в цих країнах убивств і каліцтв мирних громадян шляхом наїзду на останніх великогабаритним транспортом. «Цілеспрямованість» шахідів призвела до масових жертв у цьому самому році в стамбульському аеропорту (Туреччина). Розсекречені матеріали щодо терактів у Вашингтоні та Нью-Йорку у 2001 р. також свідчать про те, що вони стали можливими саме через непрофесійність і неузгодженість дій американських спецслужб. Тобто роль індивіда, незалежно від того, в якому амплу він виступає під час підготовки та скоєння терористичного вияву, є надзвичайно важливою, можна навіть стверджувати, що в окремих випадках – вирішальною. Це твердження поділяє міжнародна спільнота, створюючи умови, за яких офіційне становище особи в будь-якій державній ієрархії (глава держави, глава уряду, міністр оборони тощо) не звільняє її від кримінальної відповідальності за злочини проти людства, зокрема й тероризм, розглядаючи, щоправда, поки що його через призму військових злочинів, наприклад, рішення Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 р.

Прийнято вважати, що вперше міжнародний суд із розгляду воєнних злочинів відбувся в німецькому місті Брейзахе в 1474 р., коли 27 суддів Священної Римської імперії висунули обвинувачення Петеру ван Хагенбаку в «зневажанні законів Божих і людських», що втілювалося в його дозволі своїм військам убивати, гвалтувати й грабувати. П. Хагенбак був визнаний винним, засуджений і страчений. Також не звільняє індивідів від кримінальної відповідальності та обставина, що вони вчинювали злочинні діяння на виконання наказу свого командування або уряду.

Беззаперечною умовою мирного існування міжнародного співтовариства є успішна протидія тероризму, в основі якої має бути створення рівних можливостей і дотримання прав громадян усіх держав. Особливо ця теза є актуальною в ході проведення антитерористичних операцій, оскільки під час ліквідації терористів у більшості випадків приділяється незначна увага дотриманню основного права людини – права на життя. Під час визначення ефективності й результативності роботи правоохоронних органів міжнародним товариством мало приділяється уваги поєднанню вказаного показника з дотриманням правоохоронцями фундаментальних прав людини, виправданому співвідношен-

ню свободи й необхідності, свободи та безпеки, свободи й соціально-правового контролю. Водночас масові порушення прав людини в процесі антитерористичних операцій нерідко сприяють нагнітання протерористичних настроїв, виникненню нових, більш жорстоких терористичних виявів. Прикладом цього є події на Кавказі, у Туреччині та на Близькому Сході.

Потрібно зазначити, що про необхідність створення рівних можливостей і дотримання прав громадян усіх держав зазначали провідні мислителі людства ще в стародавні часи. Реально ж ці норми були закріплені Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р. в Загальній декларації прав людини, у якій наголошено, що рівність усіх людей є умовою мирного співіснування людства [5]. На базі норм зазначеної Декларації та інших міжнародно-правових актів із прав людини буденними стали факти звернення громадян світових держав у позасудові (*Комітет з прав людини, Комісія з прав людини тощо*) та судові (*Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини*) міжнародні органи за захистом своїх прав. Разом із тим набуті індивідуумами зазначені права сприяють виникненню в громадян країн світового співтовариства відповідних обов'язків. Поряд із необхідністю дотримання прав людини міжнародна юридична практика регламентує необхідність виконання індивідумом певних обов'язків, зокрема й нести відповідальність за вчинення міжнародних злочинів. Так, можливість використання фізичними особами міжнародно-правового механізму для захисту своїх прав і законних інтересів, порушених у країні їхнього громадянства, на думку М. Баймуратова, автоматично надає останнім певних міжнародних прав і обов'язків, тобто вони набувають спеціальної (*фрагментарної*) міжнародної правосуб'єктності. Крім того, правосуб'єктність фізичних осіб визнана в Загальній декларації прав людини (1948 р.), у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.), у Міжнародній конвенції про захист прав усіх працівників-мігрантів і членів їхніх сімей (1990 р.) [2, с. 68–69]. Д. Каченовський стверджує, що суб'єктами міжнародного права є як самі держави, так і службові особи, які є представниками держави на міжнародній арені, а також приватні особи, котрі вступають у міжнародні відносини. Досить чітко міжнародна правосуб'єктність фізичної особи наголошується в рішеннях Суду Європейського Союзу. У справі «Ван Генд і Лоос проти Нідерландів» Суд зазначив: «Співтовариство констатує новий правовий порядок у міжнародному праві, за яким переваги держав щодо їхніх суверенних прав обмежуються й суб'єктами визнаються не лише держави, а й громадяни» [6]. Факти свідчать, що індивідуму, його проблемам, бажанням і релігійним переконанням тощо багато уваги приділяють обидві сторони будь-якого конфлікту, намагаючись використати їх для отримання власної перемоги, зокрема, шляхом створення сприятливих умов для досягнення своїх цілей у тому числі й завдяки тероризму. Особливо яскравим є всім відомий, розроблений у 1948 р. засновником американського Центрального розвідувального управління (ЦРУ) А. Даллесом план щодо «знищення» СРСР, у якому останній зробив акцент на можливості отримання перемоги в холодній війні шляхом зміни свідомості людей, зосередивши всі свої можливості в цьому аспекті саме на роботі з молоддю. Ключовим аспектом згаданого плану було віднаходження односторонніх ворогів радянської системи серед місцевих мешканців. Як і передбачав А. Даллес, успіх американцям забезпечили заходи, які сприяли підміні цінностей у радянській молоді на фальшиві, заохотили в них антигромадську поведінку, схильність до цинізму й розпусти.

У контексті сказаного очевидно також є визначна роль індивідума в запобіганні конфліктам, які, на думку значної кількості учених-терологів, є основою для тероризму. Крім того, наслідки будь-якого терористичного вияву, тобто рівень досягнення своїх цілей терористами, зокрема, шляхом здійснення руйнувань різноманітних споруд і принесення в жертву значної кількості людей, а також успішність припинення та мінімізації негативних наслідків теракту антитерористичними структурами залежить у більшості випадків від індивідумів: моральної й фахової підготовка терористів і співробітників боротьби з тероризмом; діяльності громадськості; поведінки заручників. Базуючись на зазначених твердженнях, можемо констатувати, що розбудова системи протидії тероризму в міжнародному форматі має ґрунтуватися на принципах, задекларованих у Конкретній стратегії Європейського Союзу 2005 (*EU Counter-Terrorism Strategy*), яка визначає 4 основні напрями діяльності: запобігання (*prevention*); захист (*protect*); упровадження (*pursue*); реагування (*respond*). Особливістю цієї стратегії є комплексний (*інтеграційний*) підхід, що поєднує репресивні й превентивні заходи, надаючи перевагу останнім. Цю стратегію можна назвати ще гуманістичною, спрямованою на створення безпечних умов існування цивілізації, де центральною фігурою є індивідум. Йому відводиться основна роль на всіх етапах протидії тероризму – від організації превентивних заходів своєчасного виявлення цього ганебного явища до припинення терористичного акту. Водночас, на жаль, міжнародна спільнота приділяє більше уваги правовому аспекту щодо залучення індивідума до антитерористичної операції або його відповідальності у випадку причетності до терористичного вияву, підготовки останнього до виконання своїх функцій у межах протидії тероризму, зокрема найголовнішої – своєчасного виявлення й запобігання терористичного акту. Усім відомо, що будь-якому злочину з матеріальної та моральної сторони набагато доцільніше й ефективніше запобігти, ніж його припинити, пере-

дусім це стосується боротьби з тероризмом, який супроводжується численними людськими життями, які є безцінними. Крім того, останні факти історії свідчать, що міжнародна спільнота малоефективно витрачає мільярди доларів США на припинення й мінімізацію наслідків терористичних виявів, на підготовку та проведення яких терористи використовують мінімальні кошти. На пріоритетності запобігання злочинності перед каральною політикою держави наголошував ще Платон у IV ст. до н. е. Цю ідею підтримує значна кількість провідних юристів і правоохоронців, вона реалізується через призму використання загальнолюдських цінностей у контексті пропагандальних і виховних заходів. Головним її лейтмотивом є формування в громадськості несприйняття терористичного акту як методу досягнення будь-яких цілей, навіть тих, які опосередковано виправдовуються релігійною, національною, політичною чи ідеологічною доцільністю, оскільки відомо, що свобода одного закінчується там, де починається свобода іншого. Зрозуміло, що ця діяльність може бути ефективною виключно з паралельною реалізацією заходів, спрямованих на справедливе облаштування життя на нашій планеті. Базуючись на описах поняття справедливості в Старому Завіті, можна стверджувати, що зміст справедливості полягає в захисті слабого від сильного й утриманні сильного від несправедливих дій. Ми також поділяємо думку багатьох відомих учених-міжнародників, зокрема В. Антипенка, що «справедливість – це приборкання сили мудрістю» [1, с. 11].

Зазначене можливе виключно за участю індивідуума й за наявності в нього відповідних знань і вмінь. Актуальним із цього приводу є твердження Я. Вишнякова, що для успішної протидії тероризму в будь-якій країні недостатньо антитерористичної діяльності спецслужб. На його думку, кожен її громадянин повинен бути озброєний антитерористичними знаннями й навичками, необхідними для забезпечення особистої та громадської безпеки в сучасних умовах [3, с. 3]. Це вимагає від світової спільноти організації й реалізації відповідних заходів, які обов'язково мають урахувати різні історичні, культурні та релігійні особливості розвитку і становлення держав, антитерористична підготовка індивідуума повинна мати індивідуальні аспекти насамперед превентивного характеру. Вирішальним є формування на постійній основі в індивідуума позитивного ставлення до життя як найвищої цінності, навчання його відповідних умінь і формування в нього навичок ведення себе в екстремальних обставинах, що унеможливить потрапляння в ситуацію жертви, навчить алгоритму дій під час виявлення ознак підготовки і скоєння терористичного акту. Справедливо вважається, що кожна людина – це індивідуальність. Її поведінка залежить від багатьох суб'єктивних та об'єктивних факторів, що є запорукою багатобарвності людських взаємин, причин виникнення конфліктних ситуацій і варіантів їх розв'язання. Ймовірно і перспективною можна вважати гіпотезу, що мирне співіснування народів і народностей на нашій планеті повністю залежить від можливості вироблення ними єдиних підходів до розвитку цивілізації, які б передусім ураховували розвиток духовності й індивідуальності кожного представника соціуму та сприяли йому. Це можливо в разі розуміння людської душі. Саме це, на думку В. Антипенка, під час пошуку відомим дослідником людського суспільства Арнольдом Тойнбі варіантів суспільного оптимуму стало причиною зосередження ним уваги на сутності людської душі. При цьому він спільно з Дайсаку Ікедекою дійшов висновку щодо можливості справедливого суспільного облаштування через здійснення революції в душі людини, зокрема, шляхом очищення її релігією [1, с. 12]. На нашу думку, справедливе облаштування міжнародного співтовариства можливе виключно на основі принципу мирного співіснування, в основі якого – засудження й несприйняття терористичних методів. Вирішальним також є створення у світі умов, які сприяли б мінімізації теророгенності соціальних систем, руйнуванню ідеологічної бази тероризму й екстремізму, формуванню громадянського суспільства в контексті його здатності протидіяти терористичним виявам. На нашу думку, індивідуум є визначальним у створенні міжнародним співтовариством системи протидії тероризму, його поведінка безпосередньо пов'язана з його ідеологічними, релігійними, національними та політичними переконаннями. Важливим у межах цього є дотримання індивідуумом у повсякденному житті принципу протидії тероризму як базису розбудови соціуму. Система виховання й освіти громадян усіх держав має проводитися в дусі поваги й терпимості до всіх наявних у світі соціокультурних, етнічних, національних і релігійних традицій, урахувати історичні особливості різних народів і народностей, що проживають на планеті. Особлива роль у цьому процесі відводиться засобам масової інформації, які мають сформувати громадську думку щодо неприйняття тероризму як методу досягнення цілей, а також із обережністю висвітлювати ймовірні терористичні вияви, не бути одним із елементів створення та поширення страху в суспільстві.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що індивід відіграє надзвичайно важливу роль у системі міжнародного формату протидії тероризму. Ця діяльність має обов'язково сприйматися міжнародною спільнотою як обов'язковий принцип поведінки. Зусилля світового співтовариства мають спрямовуватися на виховання освіченої, високоморальної, свідомої особистості в дусі поваги до загальнолюдських цінностей і моральних норм, оскільки принципи співіснування міжнародного співтовариства й методи тероризму в усіх його виявах зароджуються в глибинах свідомості, під-

свідомості людини, визначаються і спрямовуються мисленням і ступенем його конструктивності чи деструктивності. Водночас міжнародна спільнота має вжити заходи стримувального характеру, розробити механізм притягнення міжнародним судом індивідуума до кримінальної відповідальності за тероризм у разі неспроможності держави з різних причин притягнути до відповідальності своїх громадян, зокрема через займання ним високого становища в країні.

Список використаних джерел:

1. Антипенко В.Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму : [монографія] / В.Ф. Антипенко. – Одеса : Фенікс, 2011. – 320 с.
2. Баймуратов М.О. Міжнародне право / М.О. Баймуратов. – 3-тє видання. – Х. : Одісей, 2008. – 672 с.
3. Основы противодействия терроризму : [учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений] / [Я.Д. Вишняков, Г.А. Бондаренко, С.Г. Васин, Е.В. Грацианский] ; под ред. Я.Д. Вишнякова. – М. : Академия, 2006. – 240 с.
4. Завірюха Г.В. Феномен тероризму в контексті глобалізаційних процесів (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Г.В. Завірюха. – К., 2008. – 19 с.
5. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
6. Тимченко Л.Д. Міжнародне право : [підручник] / Л.Д. Тимченко, В.П. Кононенко. – К. : Знання, 2012. – 631с.
7. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://medialaw.asia/document/-2056>.

ЮСУПОВ В. А.,

доктор юридичних наук, доцент
кафедри цивільного та трудового права
(Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»)

БАРИШЕВА М. О.,

студентка V курсу
(Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»)

УДК 341

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
МАТЕРІАЛІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇХНЬОГО РОЗВИТКУ**

У статті досліджено проблеми реалізації міжнародного та національного захисту матеріалів інтелектуальної власності та шляхи їхнього розвитку. Здійснено правовий аналіз чинних нормативно-правових актів та науково-теоретичних джерел із зазначеного питання. У результаті дослідження, на підставі комплексного, всебічного, науково-правового аналізу виявлено ряд проблем теоретичного та практичного характеру й розроблено основні напрями розвитку захисту матеріалів інтелектуальної власності, які необхідно втілити в Україні найближчим часом.

Ключові слова: інтелектуальна власність, захист інтелектуальної власності, основні напрями розвитку захисту матеріалів інтелектуальної власності.

